

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 21, No. 2, Spring 2021, 323-347
Doi: 10.30465/crtls.2020.29463.1719

Study of the Book: *Derasat Fi Nazarit Al-Tarjomah Fi Daow Al-Khobrat Bel-Loqhat Al-Arabiah*
(Studies in the Theory of Translation Based on Arabic Language Experiences; Translated from Bosnian Language into Arabic by Jamal Al-Din Sayyed Mohammad)

Sayyed Esmaeil Ghasemi Musavi*

Abstract

There is a lack of books in Arabic language translation studies in the field of translation theories; therefore, there is an absolute need to write new books and critics available books. “*Derasat fi Nazariyat Al-Tarjomah Fi Daow Al-Khobrat BE Aal-Loqhat Al-Arabiah*” written by Mehmed Kico and translated into Arabic by Jamal Al-Din Syed Mohammad is one of that sources. This book is important not only because of its subject. The author is an Arabic-Bosnian translator, and it has been written without focusing on Western European languages, including English, and French in translation theories. The present article analyzes this book in an analytical method and attempts to examine its form, content, and its ability to be taught in Arabic translation studies principle. The most important results of this paper are the importance of the subject and the viewpoint of the writer, expressing issues in translation theories, a notation to issues of translation from/into Arabic, diminish of Eurocentric perspective in concepts, use of numerous and various sources. The weaknesses also include overlapping of some content, lack of education and learning outcomes, not referring to some of the important topics in translation studies such as evaluating translation quality, and discourse analysis.

* Assistant Professor of Arabic Language and Literature, faculty Member of Arabic Language and Literature Department, Lorestan University, Khorramabad, ghasemi.es@lu.aac.ir

Date received: 26/09/2020, Date of acceptance: 16/03/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

۳۲۴ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال بیست‌ویکم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۴۰۰

Keywords: Theory of Translation, Arabic Language Experiences, Mohammad Kico, Jamal Al-Din Sayyed Mohammad, Translation Theory, Arabic- Bosnian Translation.

بررسی و تحلیل کتاب

دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربیة

(ترجمه از زبان بوسنیایی جمال‌الدین سید محمد)

سید اسماعیل قاسمی موسوی*

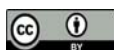
چکیده

در مطالعات ترجمه زبان عربی، کتاب‌های با موضوع نظریات ترجمه کم‌شمار است و به تألیف کتاب‌های جدید و بررسی منابع موجود در این زمینه نیاز مبرمی هست که کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربیة*، نوشته محمد کیتسو، ترجمه به عربی از جمال‌الدین سید محمد، از همین جمله است. علاوه بر موضوع، اهمیت دیگر کتاب آن است که نگارنده آن مترجم عربی - بوسنیایی و نگاه غرب‌محور، به‌ویژه در فصل چهارم کتاب، بسیار کم‌رنگ‌تر از کتاب‌های دیگر در نظریات ترجمه است. نوشته حاضر به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی اثر کیتسو پرداخته و کوشیده است تا این کتاب را از نظر شکل، محتوا، و مطابقت با سرفصل‌های رشته زبان و ادبیات عربی ارزیابی کند که از جمله مهم‌ترین نتایج این مقاله است: اهمیت موضوع و رویکرد کتاب و نکات مثبتی هم‌چون طرح بیش‌تر مباحث مهم نظریه ترجمه در مقایسه با دیگر منابع نظریات ترجمه، توجه به مسائل ترجمه از زبان عربی یا ترجمه به زبان عربی، کم‌رنگ‌بودن دیدگاه اروپامحور، و استفاده از منابع فراوان از نقاط قوت کتاب است؛ تکرار بی‌کم‌وکاست برخی مطالب، نداشتن ویژگی‌های آموزشی مانند تمرین و منابع پیش‌نهادی، عدم اشاره به مباحث مهمی چون ارزیابی کیفیت ترجمه، تحلیل گفتمان، ترجمه ماشینی، و رابطه آموزش زبان و ترجمه از انتقادات وارد بر کتاب است.

کلیدواژه‌ها: بررسی کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة*، محمد کیتسو، ترجمه جمال‌الدین سید محمد، ترجمه عربی - بوسنیایی.

* استادیار زبان و ادبیات عربی، عضو هیئت‌علمی گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران
ghasemi.es@lu.aac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۶

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

ترجمه فعالیتی دیرین است که حتی برخی پیدایش آن را به دوران ابتدایی زندگی انسان بر روی زمین نسبت داده‌اند. این فعالیت همواره ذهن بسیاری از دانشمندان را به خود مشغول کرده است. در قدیم فلاسفه، ادیبان، و دانشمندان علوم زبانی در غرب و شرق درموردش سخن گفته‌اند و در دوره معاصر به سبب تسهیل در ارتباطات بین فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف چنان مورد توجه قرار گرفت که رفته‌رفته جای خود را به عنوان یک رشته علمی در محافل علمی باز کرد و با نگاهی به کمیت ترجمه‌ها و هم‌چنین مقاله‌های علمی و پایان‌نامه‌های مرتبط با ترجمه در ایران و پژوهش‌های انجام‌شده در زبان‌های مختلف مانند عربی، انگلیسی، فرانسوی، و... اهمیت مباحث در زمینه ترجمه روشن می‌شود.

بر همین اساس، مباحث نظری و عملی ترجمه و تحقیقات و پژوهش‌های مختلف در این باره از جمله شاخه‌هایی است که توجه دانشجویان و پژوهش‌گران بسیاری را به خود جلب کرده است و ترجمه در زبان عربی نیز از این قاعده مستثنا نیست. در مجموعه دانشگاهی زبان عربی، مقطع‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد مترجمی زبان عربی و دکترای مطالعات ترجمه عربی از جمله گرایش‌های جدیدتر این رشته است و نه تنها توجه مدرسان، محققان، و دانشجویان خود این گرایش بلکه بسیاری از پژوهش‌گران دیگر گرایش‌های این رشته نیز بیش از پیش به مطالعات ترجمه جلب شده است.

بر این اساس و با توجه به وجود مقاطع تحصیلات تکمیلی مترجمی و مطالعات ترجمه زبان عربی، نیاز شدیدی برای منابعی درباره نظریات مختلف ترجمه و کتاب‌هایی درباره تاریخچه و سیر کلی نظریات ترجمه احساس می‌شود. برای برآورده کردن این نیازها، علاوه بر تلاش در تألیف کتاب در بخش نظری ترجمه، معرفی کتاب‌های موجود در این موضوع به‌ویژه کتاب‌هایی با رویکرد و دیدگاه‌های نو از مهم‌ترین راه‌کارها به نظر می‌رسد.

البته کتاب‌هایی که موضوعشان نظریات ترجمه است غالباً یا ترجمه کتاب‌هایی از زبان انگلیسی یا فرانسوی یا گردآوری آرای نظریه‌پردازان غربی است و گذشته از این اغلب پژوهش‌گرانی که در این زمینه دست به قلم برده‌اند، خود مترجم از یک زبان به انگلیسی یا فرانسوی‌اند و بر این اساس تقریباً تمامی مباحث، مثال‌ها، و مطالب کتاب با محوریت این دو زبان و به‌ویژه زبان انگلیسی است و در این کتاب‌ها، که به زبان عربی درمورد نظریات ترجمه یا تألیف شده است، اشاره‌ای که به نظرها و نظریه‌های

ترجمه در جهان اسلام و زبان عربی وجود داشته باشد، بسیار گذرا و مختصر است. علاوه بر این، رشته مطالعات ترجمه در جهان غرب تأسیس شده، بنابراین کتاب‌های نظریات ترجمه، در کنار طرح رایج‌ترین نظریات ترجمه در جهان غرب، بیش از اندازه بر محوریت زبان‌های اروپای غربی تألیف شده و کم‌تر به نظریات ترجمه در شرق و مسائل مرتبط با «ترجمه از» یا «ترجمه به» زبان‌هایی خارج از محدوده اروپای غربی پرداخته است. بر همین اساس، کتاب‌هایی که در آن‌ها اروپامحوری کم‌رنگ‌تر باشد ارزشمند و شایان بررسی است.

کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية* (پژوهش‌هایی در نظریه ترجمه با تکیه بر تجارب مؤلف در زبان عربی)، نوشته محمد کیتسو، به زبان بوسنیایی و ترجمه آن به زبان عربی از جمال‌الدین سید محمد، از جمله کتاب‌های نظریه ترجمه است که در آن محوریت زبان انگلیسی تاحدودی کم‌تر از دیگر کتب نظریات ترجمه است. گذشته از این، کتاب یادشده مثال‌های فراوانی از ترجمه در خود دارد که یک سوی ترجمه زبان انگلیسی نیست و به مسائل و سختی‌های ترجمه بین دو زبان به جز انگلیسی می‌پردازد و در واقع نگارنده به مشکلات، مسائل، استراتژی‌ها، و دیگر مسائل ترجمه از نگاه مترجم و محقق ترجمه‌ای می‌پردازد که به مسائل مختص زبان‌های اروپای غربی محدود نیست، بلکه به مسائلی هم‌چون ترجمه به زبان بوسنیایی، صرب و کروات، ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها، و... می‌پردازد. به‌دیگرسخن، مؤلف مسائل را از زاویه دید مترجمی عربی-بوسنیایی بررسی کرده که باتوجه به این نکات و دیگر مواردی که در متن مقاله بررسی خواهد شد مطالعه و بررسی این کتاب خالی از لطف نیست و می‌تواند برای علاقه‌مندان مطالعات ترجمه و مترجمان فارسی-عربی سودمند باشد.

بر همین اساس، در پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی با بررسی شکلی و محتوایی این کتاب کوشش می‌شود تا میزان موفقیت کتاب در نیل به اهداف خود، میزان مطابقت آن با سرفصل‌های درسی رشته مترجمی عربی، نکات قوت و ضعف کتاب، و مطابقت آن با ویژگی‌های کتب درسی بررسی شود.

۲. پیشینه

موضوع نظریات ترجمه از موضوعاتی است که در رشته مطالعات ترجمه توجه بسیاری را به خود جلب کرده است و مؤلفان و پژوهش‌گران بسیاری در این باره کتاب نگاشته و ترجمه

کرده‌اند. موضوع پژوهش حاضر را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: نظریات ترجمه و نقد و بررسی کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية*؛ در قسمت نخست کتاب‌های فراوانی را می‌توان یافت که از زبان‌های انگلیسی، فرانسوی، و آلمانی به فارسی و عربی نگاشته شده یا در زبان‌های فارسی و عربی گردآوری و تألیف شده است. از مهم‌ترین کتاب‌های لاتین ترجمه‌شده به فارسی می‌توان به کتاب‌هایی از این قبیل اشاره کرد: ماندی (۱۳۸۹) *درآمدی بر مطالعات ترجمه: نظریه و کاربردها*، ترجمه ستوده‌نما و حقیقین، ماندی در این کتاب سعی کرده است تا علاوه بر بیان تاریخچه نظرها و نظریات مطرح‌شده در باب ترجمه در غرب، به شکل‌گیری دانش و رشته مطالعات ترجمه بپردازد؛ گنتز (۱۳۹۳) *نظریه‌های ترجمه در عصر حاضر*، ترجمه علی صلح‌جو که علاوه بر نظریات ترجمه در طول تاریخ به کارگاه ترجمه آمریکایی و تأثیر آن در روند شکل‌گیری رشته مطالعات ترجمه پرداخته است و هم‌چنین بیکر و سالدینا (۱۳۹۶) *دائرةالمعارف مطالعات ترجمه*، ترجمه کاشانیان، که به صورت دانش‌نامه‌ای و کوتاه عمده مباحث رشته مطالعات ترجمه را مطرح کرده است. گفتنی است که این کتاب‌ها به زبان عربی نیز برگردانده شده است. از جمله کتاب‌هایی که به زبان فارسی در این زمینه نگاشته شده‌اند، می‌توان به این‌ها اشاره کرد: حقانی (۱۳۸۶)، *نظرها و نظریه‌های ترجمه*، که برخی از مباحث زبان‌شناختی، معناشناختی، نشانه‌شناختی، و هرمنوتیکی مرتبط با ترجمه را در این کتاب گرد آورده است؛ صلح‌جو (۱۳۹۴)، *از گوشه و کنار ترجمه*، به برخی از مهم‌ترین مباحث نظری ترجمه پرداخته است. هم‌چنین از جمله کتاب‌های نظریات ترجمه که به زبان عربی برگردانده شده‌اند، علاوه بر کتاب‌های یادشده، می‌توان به این کتاب‌ها اشاره کرد: به موان (۲۰۰۲) *علم اللغة و الترجمة* ترجمه احمد زکریا ابراهیم؛ اورتادو آلبیر (۲۰۰۷) *الترجمة و نظریاتها* ترجمه علی ابراهیم المنوفی؛ باسنت (۲۰۱۲) *دراسات الترجمة* ترجمه و تقدیم فؤاد عبدالمطلب. از کتاب‌های تألیف‌شده به زبان عربی می‌توان به کتاب‌هایی از این دست اشاره کرد: عنانی (۲۰۰۳) *نظریة الترجمة الحديثة مدخل إلى مبحث دراسات الترجمة*، در این کتاب مهم‌ترین نظریات ترجمه در جهان غرب معرفی شده و مؤلف سعی کرده است که این نظریات را در عمل برای تحلیل و ارزیابی ترجمه به کار گیرد؛ نور عوض (۱۴۱۰ ق) *علم النص و نظریة الترجمة* که مؤلف در این کتاب پس از طرح برخی از نظریات ترجمه در غرب دیدگاه خود را مطرح می‌کند که براساس زبان‌شناسی متن بنا نهاده است.

باوجود این منابع ارزش‌مند، درمورد قسمت دوم موضوع پژوهش پیش‌رو، یعنی نقد کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية*، پژوهشی به زبان فارسی و

عربی نیافتیم و به همین جهت و باتوجه به نگاه متفاوتی که این کتاب در خود دارد نقد کتاب یادشده می‌تواند سودمند باشد.

۳. درباره نویسنده

به نظر می‌رسد، باتوجه به شناخت کامل مترجم از نگارنده کتاب، بهترین منبع برای معرفی محمد کیتسو مقدمه کتاب در این مورد باشد. درباره زندگی شخصی او باید گفت وی استاد دانشکده مطالعات اسلامی سارایوو^۱ و مترجم عربی نام‌داری است که به‌ویژه با ترجمه رمان‌های نجیب محفوظ به زبان بوسنیایی شناخته شده است. وی در سال ۱۹۴۹ در بوسنی و هرزگوین متولد شد، دیپلم را در مدرسه اسلامی معروف به غازی خسرو بک در سارایوو گرفت، سپس کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته مطالعات شرق‌شناسی را از دانشکده زبان‌های دانشگاه بلگراد دریافت کرد و در سال ۲۰۰۲ توانست از رساله دکتری خود با عنوان قواعد عمومی زبان و ویژگی‌های خاص فقه اللغة عربی در دانشکده مطالعات اسلامی سارایوو دفاع کند (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۹).

وی در مشاغل مختلفی از جمله تدریس در دانشکده ادبیات در بریچینای کوزوو، مترجم یک شرکت یوگوسلاوی در کشورهای عربی، تدریس در دانشکده تربیت اسلامی بزنیستا، سردبیر مجله‌های العالم و البعث فعالیت داشته و هم‌چنین تعداد زیادی ترجمه، تحقیق، و پژوهش علمی نیز انجام داده است که معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

ترجمه متون غیرادبی از زبان عربی شامل: ترجمه احياء فی بحر المیت از مؤسس الرزاز، منهج دراسة التاريخ الإسلامی اثر محمد محزون، عنتره بن شداد اثر عمر ابونضر، البوسنة و الهرسک - جریمة العصر اثر احمد بهجت، الإمام ابوبکر الرازی و منهجه فی التفسیر اثر صفوت خلیلوویچ، حقیقة الخلق و نظریة التطور اثر فتح الله کولون، و ...؛ ترجمه متون ادبی مانند رمان‌های نجیب محفوظ از جمله ثرثرة فوق النيل، لیالی ألف لیلة، خان الخلیلی، اللص و الکلاب، و ... (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۹، مقدمه مترجم کتاب). باتوجه به تعداد و تنوع این ترجمه‌ها در ترجمه‌های بیرون از حوزه متون ادبی و نیز باتوجه به تجربه‌های کاری وی، می‌توان او را مترجمی حرفه‌ای و پرکار دانست که در کتاب دراسات فی نظریة الترجمة به جنبه علمی ترجمه نیز توجه ویژه داشته است.

گذشته از ترجمه، کیتسو در زمینه پژوهش و آثار علمی نیز فعالیت دارد که از نوشته‌های او علاوه بر کتاب حاضر می‌توان به کتاب زبان بوسنیایی و گویشوران آن (اللغة البوسنیة و

الناطقون بها) و علم فقه اللغة عربی (علم فقه اللغة العربية) اشاره کرد؛ لازم است گفته شود که مترجم در مقدمه کتاب *دراسات في نظرية الترجمة* به تفصیل در مورد محتوای این سه کتاب سخن گفته است (بنگرید به همان: ۲۱-۲۹). علاوه بر این، کیتسو مقالات علمی چندی را به زبان عربی و بوسنیایی به چاپ رسانده است.

۴. درباره مترجم

جمال‌الدین سید محمد، متولد ۱۹۴۲ در قاهره، فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی دانشکده زبان دانشگاه عین شمس است که کارشناسی ارشد و دکترای دانشگاه بلگراد در رشته زبان صرب - کروات (الصربوکرواتية) را دارد و در میان کارهای او تعداد فراوانی ترجمه و تألیف در مورد یوگوسلاوی سابق و بوسنی و هرزگوین وجود دارد؛ تألیف آثاری هم چون *الأدب اليوغسلافي المعاصر، مقدونيه بين الماضي والحاضر، مصر وعدم الإنحياز، البوسنة والهرسك، البشائقة - التاريخ والثقافة، و...*؛ تألیف مقالات پژوهشی متعدد در مورد ادبیات کشورهای یوگوسلاوی سابق و ادبیات تطبیقی و...؛ وی هم چنین ترجمه‌های فراوانی انجام داده است؛ از جمله *اللعبة الخطرة* اثر برانیسلاو نوچیچ، *مختارات من الشعر المقدوني، صيد الديك البري قصص سلوفينية، مجموعه داستانان کان یا ماکان و قصص أخرى، دراسات في ضوء نظرية الترجمة، و...* (بنگرید به کیتسو ۲۰۱۴: ۳۴۲-۳۴۳).

۵. دراسات في نظرية الترجمة في ضوء الخبرات باللغة العربية

مبحث نظریه ترجمه، در رشته مطالعات ترجمه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و انتظار می‌رود با داشتن یک نظریه ترجمه خوب یا اطلاع کافی از نظریات ترجمه بسیاری از موانع در ترجمه و تحقیقات مرتبط با آن از پیش راه برداشته شود:

با بررسی ترجمه و ترجمه‌کردن و از طریق تکیه بر پژوهش نظام‌مند پرسش‌گری و جمع‌آوری داده‌های قابل استفاده و سنجش آن‌ها در حوزه ترجمه‌شناسی قادر هستیم به تشریح، تحلیل، و اظهار نظر یا نظریه‌پردازی در خصوص تمام آنچه به نوعی در فرایند ترجمه دخالت دارد بپردازیم و ابعاد عملی و نظری ترجمه را هر چه بیش‌تر و گسترده‌تر نوآورانه واکاوی کنیم و فرایند ترجمه را در جهت کمی و کیفی تسریع یا بهبود بخشیم (حقانی ۱۳۸۶: ۱۴).

با وجود اهمیت فراوان پرداختن به نظریات ترجمه، صرف پرداختن به ترجمه کفایت نمی‌کند و می‌بایست با تضارب آرا و دیدگاه‌ها در نظریه ترجمه مستمراً دانش و به تبع مهارت ترجمه پیشرفت کند. «دست‌یافتن به این مهم مستلزم آشنایی با نظرها و نظریه‌هایی است که یا از سوی مترجمان در حوزه عمل یا از سوی متخصصان در حوزه نظر با خاستگاه‌ها و اهداف گوناگون عنوان شده است» (همان: ۱۴). براساس دیدگاهی که حقانی در کتاب خود، *نظرها و نظریه‌های ترجمه*، مطرح می‌کند کتاب *درسات فی نظریة الترجمة* اثر محمد کیتسو، علاوه بر تمامی نکاتی که بدان اشاره خواهد شد، به‌طور ویژه از دو بعد اهمیت ویژه‌ای می‌یابد: نخست آن‌که کتاب به مسئله مهم نظریه ترجمه پرداخته است؛ دوم این‌که نظریات ترجمه را از دیدگاه مترجم عربی - بوسنیایی مطرح کرده است؛ زیرا همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد غالب کتاب‌های نظریه ترجمه بر محوریت زبان‌های اروپای غربی است و توجه چندانی به مسائل ترجمه زبان‌های دیگر ندارد؛ درمورد اهمیت کتاب و به‌عنوان معرفی موجز آن در پشت جلد کتاب چنین آمده است:

کتاب پیش‌رو نخستین کتاب مؤلف در بوسنی و هرزگوین است که به موضوع نظریه ترجمه می‌پردازد. نویسنده این کتاب در ترجمه از عربی به بوسنیایی تجارب فراوانی دارد... او در این کتاب به‌طور خلاصه به مفهوم، انواع و اشکال مختلف، و نظریات قدیم و جدید ترجمه پرداخته. بر این اساس، کتاب حاضر... اثری مفید در زمینه ترجمه و به‌ویژه فهم تفکر نظری ترجمه به‌شمار می‌رود. این کتاب دیدگاه نوینی را در ترجمه و نظریات ترجمه به‌نمایش می‌گذارد که همان دیدگاه منطقه بالکان باشد؛ منطقه‌ای که کم‌تر از دیدگاه متفکرانش درمورد چنین قضایایی آگاهی داریم... نکته شایان توجه در این اثر تعداد فراوان منابع و مراجع است که از مرز پانصد منبع می‌گذرد و نکته پراهمیت دیگر درباره این منابع زبان‌های مختلفی است که در این منابع خودنمایی می‌کند؛ منابعی از زبان‌های مختلف، از جمله بوسنیایی، کروات، صربی و اسلوونیایی تا انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی، روسی چکی، و عربی... (کیتسو ۲۰۱۴: پشت جلد).

کتاب *درسات فی نظریة الترجمة* از مقدمه مترجم، مقدمه مؤلف، چهار فصل، پی‌نوشت‌ها، خاتمه، و چکیده تشکیل شده است که محتوای این بخش‌ها را می‌توان این‌گونه خلاصه کرد:

- **مقدمه مترجم شامل:** بیان قدمت و اهمیت ترجمه، شرحی در مورد کتاب *دراسات فى نظرية الترجمة* و خلاصه مطالب آن، معرفی نویسنده، زندگی، تحصیل، کار، تألیفات، ترجمه‌ها، خلاصه آثار تألیفی او، سخنی در مورد ناشر و پی‌نوشت‌ها (همان: ۹-۳۱).
- **مقدمه نویسنده شامل:** ترجمه و تاریخ آن، نگاه رده‌دومی به ترجمه علی‌رغم اهمیت آن در جوامع مختلف؛ کم‌بود منابع نظری ترجمه، ضرورت داشتن تجربه و نظریه در ترجمه، پژوهش‌ها و تجارب پیشین نویسنده در زمینه ترجمه، و....
- **الفصل الأول تعريفات الترجمة (فصل اول تعاریف ترجمه):** تعریفات الترجمة (تعریف‌های ترجمه)، تعریف المترجم، المترجم بین الأصل و الترجمة (مترجم در جدال زبان مبدأ و ترجمه)، انواع الترجمة، منهجية الترجمة (روش‌شناسی ترجمه)، الترجمة باعتبارها مهارة و علماً (ترجمه، یک علم و یک فن)، الترجمة عند دراسة اللغة الأجنبية (ترجمه در تدریس زبان خارجی)، الترجمة و التحليل المقارن (ترجمه و پژوهش تطبیقی)، العلاقة بين علم الترجمة و العلوم الأخرى (رابطه علم ترجمه با علوم دیگر)، الصلة بين اللغة و بين الترجمة (رابطه زبان و ترجمه)، الأبحاث الأدبية و أبحاث فقه اللغة للترجمة (پژوهش‌های ادبی و زبان‌شناختی ترجمه)، فقه اللغة و الترجمة (زبان‌شناسی و ترجمه)، البلاغة و النصّ الأصلي (بلاغت و متن اصلی)، التباين بين الترجمة الأمينة و الترجمة الحرة (تفاوت ترجمه امانت‌دار با ترجمه آزاد)، الحفاظ على المعنى فى الترجمة (حفظ معنا در ترجمه) (همان: ۴۳-۹۰).
- **الفصل الثانى: نظرات الترجمة (فصل دوم: نظریات ترجمه):** تأسیس نظریه الترجمة فى فقه اللغة و نقد الأدب و علم الإتصالات (پیدایش نظریه ترجمه در زبان‌شناسی، نقد ادبی و علوم ارتباطی)، عرض تاریخی (مرور تاریخی)، الأبحاث النظرية حتى القرن العشرين (پژوهش‌های نظری تا قرن بیستم)، من وجهة نظر العصر الحديث (از دیدگاه عصر جدید)، النظريات المتعلقة بالتقافة (نظریات مرتبط با فرهنگ)، المنطلقات الفلسفية للنظريات الثقافية (اصول فلسفی دیدگاه‌های فرهنگی)، النظريات الوظيفية (نظریات کارکردگرا)، الفرضيات المتباينة (فرضیه‌های مختلف)، المترجم و نظريات الترجمة (مترجم و نظریات ترجمه)، أنواع النصوص من حيث غايتها فى عملية الإتصال (انواع متون از نظر هدف در کنش ارتباطی) (همان: ۹۱-۱۳۸).
- **الفصل الثالث نظريات الترجمة و المشاكل عند التطبيق (فصل سوم: نظریات ترجمه و مشکلات آن در کاربرد):** عن الصعاب فى الترجمة (درباره مشکلات ترجمه)، تناول

العلمی للترجمة و ملاحظة الصعاب (رویکرد علمی به ترجمه و ملاحظه مشکلات)، الصعاب الخاصة بالنظرة إلى العالم (مشکلات مرتبط با جهان بینی)، الصعاب ذات الطبيعة اللغوية (مشکلات مرتبط با ذات زبان)، الصعاب الخاصة بالأسلوب و السياق (مشکلات مرتبط با سبک و بافتار)، الصعاب المتعلقة بتباين سياق الثقافة و اللغة (مشکلات مرتبط با تفاوت بافتار فرهنگی و زبانی)، عن إمكانية الترجمة و استحالتها (ترجمه پذیری و ترجمه ناپذیری)، فرضيات الأمانة فی الترجمة (فرضیه های امانت داری در ترجمه)، الأمانة و المعنى (امانت داری و معنا)، الأمانة و التشابه (امانت داری و تشابه)، الأمانة و الأزمنة المختلفة (امانت داری و اختلاف زمانی)، بعض فرضيات الترجمة الجيدة (چند فرضیه خوب ترجمه)، الشروط التي ينبغي أن يستوفيه المترجم (شروطی که مترجم باید داشته باشد) (همان: ۱۳۹-۱۷۸).

- الفصل الرابع العالم العربی و الترجمة (فصل چهارم جهان عرب و ترجمه):

النظريات (نظریه ها) الترجمة و إيجاد مسميات للمفاهيم الجديدة (ترجمه و نام گذاری مفاهیم نوین)، التعريب فی عملية التعليم (تعريب در روند آموزش)، منطلقات التعريب المتعسر (اصول تعريب مشکل)، الاختلافات فی المصطلحات المتخصصة (اختلاف در اصطلاحات تخصصی)، اللغة العربية فی التوسط بين الثقافات (زبان عربی و واسطه گری بين فرهنگها)، الترجمة فی مجال العلم (ترجمه در زمینه دانش)، الترجمة و تطور علم اللغة (ترجمه و تحول زبان شناسی)، التأثيرات العربية علی التقاليد الحديثة (تأثيرات زبان عربی بر آداب و رسوم جدید)، خصوصيات اللغة العربية و الصعاب فی الترجمة (ویژگی های زبان عربی و مشکلات ترجمه)، الصعاب الخاصة بسمات الأبجدية (مشکلات مربوط به ویژگی های آوایی)، صعاب لها منطلق من فلسفة اللغة (مشکلات مرتبط با فلسفه زبان)، الترجمة من اللغة العربية و الآفاق (ترجمه از عربی و افق های آن)، نظريات الترجمة و ترجمة القرآن (نظريات ترجمه و ترجمه قرآن)، نظرية أنواع النصوص و ترجمة القرآن (نظریه انواع متن و ترجمه قرآن)، الأمر نفسه فی ترجمات القرآن إلى لغة البشائقة و الكروات و الصرب (وجود مسائل تقریباً مشابه در ترجمه های قرآن به زبان بوسنیایی، کروات، و صربستانی) (همان: ۱۷۰-۲۴۰).

- الهوامش (پی نوشت ها): در ترجمه این کتاب از پانویست استفاده نشده و تمامی

نکات لازم چه نکات مؤلف و چه نکات مترجم در پی نوشت ها آمده است (همان: ۲۴۵-۲۷۰).

- الخاتمه: نکات کلیدی، نتیجه‌گیری، و مختصری از مطالب مهم کتاب به صورت خاتمه در پایان کتاب ذکر شده است (همان: ۲۷۱-۲۸۱).
- الملخص (خلاصه): مهم‌ترین عنوان‌های کتاب با شرحی مختصر درباره آن (همان: ۲۹۳-۲۸۱).
- منابع (همان: ۲۹۵-۳۴۰).
- المؤلف فی سطور (نویسنده در چند خط) (همان: ۳۴۱).
- المترجم فی سطور (مترجم در چند خط) (همان: ۳۴۲-۳۴۳).

۶. نقد کتاب در اسات فی نظریة الترجمة

۱.۶ نقد شکلی

کتاب (ترجمه عربی کتاب که در این نوشته نقد می‌شود) در قطع وزیری و در ابعاد ۲۳.۵ در ۱۶.۵، نوبت اول به سال ۲۰۱۴، با ۳۴۳ صفحه، در مرکز القومی للترجمة (مرکز ملی ترجمه) و در قاهره چاپ شده است. بر روی جلد علاوه بر نام نویسنده، کتاب، و مترجم با خط بزرگ، تصویری از حروف لاتین بزرگ و کوچک، در اندازه‌ها و اشکال متفاوت به شکل حروف سربی چاپ‌خانه‌ای چاپ شده که، با توجه به عنوان کتاب یعنی ترجمه، شاید بتوان این تصویر را استعاره‌ای از خود ترجمه دانست؛ زیرا در حروف چینی با ترکیب حروف مختلف نوشته شده در قالبی نو برای عرضه به مخاطبان جدید و به شکل گسترده‌تر بازآفریده می‌شود و در ترجمه نیز با جای‌گزینی الفبا، واژگان، و دستور زبان جدید، یعنی زبان مقصد، متن در قالبی نو بازآفرینی می‌شود. پشت جلد کتاب به رنگ سیاه بدون طرح است و در این زمینه سیاه نکات مهمی در مورد کتاب و مؤلف آن آمده است.

۱.۱.۶ نکات مثبت

نکات مثبت شکلی کتاب را می‌توان در چند مورد خلاصه کرد:

- اندازه برگه و قلم مناسب؛
- چاپ با کیفیت و بدون ایراد؛
- استفاده از فونت مناسب؛
- طراحی مرتبط و زیبای جلد؛
- خطاهای چاپی بسیار کم.

۲.۱.۶ انتقادات

علی‌رغم نکات مثبت شکلی انتقاداتی چند را نیز به این کتاب می‌توان وارد دانست:

- عدم ذکر معادل لاتین نام‌های افراد و اصطلاحات خاص؛ برای نمونه این مسئله در مورد نام جرمی ماندی (موندی که نام او در فارسی نیز به دو شکل ضبط شده است) مشکل‌ساز می‌شود؛ در کتاب مورد بحث در غالب موارد نام او ج. موندای نگاشته شده، اما در صفحه ۱۲۱ ج. موندای آمده است؛ علاوه بر این مثال می‌توان نمونه‌های زیادی از نام‌ها آورد که معادل لاتین آن‌ها ذکر نشده است و به صورت ویژه برای دانشجویان و محققان ترجمه زبان عربی در ایران می‌تواند ابهام‌آفرین باشد؛ برای نمونه در صفحه ۹۵ کتاب، نام نویسنده‌ای چنین ذکر شده: «و کانت هامة أيضا محاولة رفزن ايساک رروز نتسفيج فيکتر» که با وجود ذکر پی‌نوشت نام لاتین شخص ذکر نشده است؛ یا در صفحه ۲۰۳ نام چند پژوهش‌گر لاتین ذکر شده، اما معادل لاتین نام آن‌ها در متن یا پی‌نوشت نیامده است: «... التی کان یشغل علی أساسها علماء مشهورون للغاية مثل جیرار من کریمونا و مایکل سکوت و هرمان الألمانی و جوندیسالینوس و هرمان الدلماسی و غیرهم».
- استفاده از پی‌نوشت در تمامی موارد حتی در ارجاعات درون‌متنی که این نکته در موارد بسیاری باعث جدا شدن خواننده از متن و رفته‌رفته باعث می‌شود تا توجه شایانی به پی‌نوشت‌ها نشود.
- عدم تمایز همزه قطع و وصل در متن عربی.
- عدم تمایز الف مقصوره مانند موسی، عیسی، و... از یاء منقوطة از یک‌دیگر.
- عدم رعایت تورفتگی ابتدای پاراگراف‌ها در برخی موارد مانند ابتدای صفحات ۱۶۵، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۶.
- داشتن تورفتگی ابتدای پاراگراف پس از عنوان‌ها و ابتدای فصل‌ها.
- آمدن برخی تیتراها در دو سطر بدون توجیه منطقی مانند صفحه ۲۴۱.
- کاربرد بسیار کم و غیرمنظم علائم نگارشی مانند تنوین و حرکات دیگر.
- اندازه یک‌سان تمامی تیتراها و عدم تمایز میان تیتراهای اصلی و فرعی.
- عدم استفاده از اعداد در تیتراها برای وضوح بیش‌تر مطالب و نشان‌دادن تیتراهای اصلی و فرعی.

- ذکر عنوان الملخص برای بخش منابع که مشخصاً خطای چاپی است (بنگرید به کیتسو ۲۰۱۴: ۲۹۵).

۲.۶ نقد محتوایی

درباره عنوان‌های کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة* که پیش‌ازاین بیان شد، می‌توان نکته‌های مثبت متعددی را برشمرد، اما می‌توان انتقاداتی را نیز بر آن وارد دانست؛ زیرا دانش مطالعات ترجمه دانشی نوظهور است که توجهات بسیار زیادی را به خود جلب کرده و در سالیان و دهه‌های اخیر پیشرفت‌های چشم‌گیری داشته است؛ بر همین اساس در کتابی که می‌خواهد اهم جنبه‌های فکری چنین دانشی را بیان کند نواقص گریزناپذیر به‌نظر می‌رسد؛ به‌بیان‌دیگر کتاب یادشده نکات مثبت و منفی را در خود دارد که برخی از مهم‌ترین آن‌ها در ذیل بیان شده است.

۱.۲.۶ نکات مثبت

نوشته کیتسو نکات مثبت و ارزش‌مند بسیاری دارد که اگر بخواهیم مهم‌ترین نکات مثبت محتوایی کتاب را به‌صورت خلاصه بیان کنیم این‌گونه خواهد بود: داشتن دیدگاهی جدید و توجه به مسائل ترجمه از دیدگاه مترجم زبان‌های خارج از محدوده اروپای غربی، بیان قوی و مناسب مطالب، فراگیربودن مباحث، پرداختن به غالب مباحث مهم مطالعات ترجمه، نظم منطقی مناسب مطالب، اطلاعات بسیار زیاد و گسترده نویسنده و انتقال آن به مخاطب، آشنایی نویسنده با زبان‌های مختلف و ارائه شاهد مثال از زبان‌های بسیار، فراوانی، اعتبار، و تنوع منابع، بررسی موشکافانه پژوهش‌های عربی در زمینه ترجمه، بیان مطالب مهم درباب تحول نظریه ترجمه در جهان اسلام، تحولات دوران طلایی ترجمه عربی با بیانی مناسب و اختصاص یک فصل به جهان عرب در کتابی با عنوان نظریات ترجمه، حال آن‌که در دیگر منابع پیش‌تر به نظریات ترجمه در غرب توجه می‌شود. در این مقام، کوشش خواهد شد که مهم‌ترین این نکات مثبت همراه با شرح و مثال از کتاب موردبررسی قرار گیرد:

- ارائه دیدگاهی نو در میان کتاب‌های نظریات ترجمه به زبان عربی: همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد غالب کتاب‌های مطالعات ترجمه بر محور اروپای غربی می‌گردد؛ یعنی نظریات طرح‌شده در آن از نویسندگان و نظریه‌پردازان اروپای غربی به‌ویژه در

زبان انگلیسی، فرانسوی، و آلمانی است و حتی راه‌کارها، مشکلات، و ویژگی‌هایی که در این کتب بیان می‌شود غالباً در «ترجمه از» یا «ترجمه به» این زبان‌هاست. علاوه بر این، حتی کتاب‌هایی که به زبان‌های دیگر مانند عربی، فارسی، و... درباره نظریات ترجمه تألیف شده است، همان محوریت اروپای غربی را در خود دارد؛ بدین گونه که غالب نویسندگان این کتاب‌ها خود مترجمان «به/از» این زبان‌ها هستند و گذشته از طرح نظریات همان نظریه‌پردازان غربی، در کنار اشاره‌ای ناچیز به نظریات ترجمه خارج از این محدوده، به مسائل مربوط به ترجمه از/ به این زبان‌ها می‌پردازند. کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة*، نوشته محمد کیتسو به زبان بوسنیایی و ترجمه آن به زبان عربی از جمال‌الدین سید محمد، از جمله کتاب‌های نظریه ترجمه است که در آن محوریت زبان انگلیسی یا دیگر زبان‌های اروپای غربی تا حدودی کم‌تر از دیگر کتب نظریات ترجمه است. گذشته از این، کتاب یادشده مثال‌های فراوانی از ترجمه در خود دارد که یک سوی ترجمه زبان انگلیسی نیست و به مسائل و سختی‌های ترجمه بین دو زبان به جز انگلیسی پرداخته است و به مسائلی هم‌چون ترجمه به زبان بوسنیایی، صرب و کروات، ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها، و... توجه دارد (برای نمونه، بنگرید به کیتسو ۲۰۱۴: ۲۲۹-۲۴۴)؛ حال آن‌که در غالب کتاب‌های نظریه ترجمه سخن از ترجمه‌های *انجیل* به میان می‌آید.

این کتاب را نویسنده‌ای اهل بوسنی و هرزگوین به‌رشته تحریر درآورده و کوشش کرده است تا در آن نظریات ترجمه و تاریخچه آن را از دیدگاه مترجم عربی بوسنیایی بیان کند و با توجه به این‌که ترجمه بین زبان‌های صرب، کروات، بوسنیایی، و زبان عربی توجه چندانی را در پژوهش‌های ترجمه به خود جلب نکرده، ارزش دیدگاهی که در این نوشته مطرح شده است مشخص می‌شود و به مخاطبان اجازه می‌دهد تا با مسائل ترجمه در این زبان‌ها و دیدگاه آنان به زبان عربی، ترجمه از آن، ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها، و... آشنا شوند.

- **نظم منطقی مطالب کتاب:** با نگاهی به متن کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة*، از جمله برجسته‌ترین نکاتی که توجه را به خود جلب می‌کند، سیر منطقی مطالب و بیان واضح و تا حدود زیادی دور از ابهام آن است که همین نکته بهره‌بردن از آن را تسهیل کرده است. مطالب کتاب که در قسمت معرفی به تفصیل اشاره شد، ابتدا از تعریف ترجمه، مترجم، و امانت‌داری شروع می‌شود و به رابطه علوم دیگر با نظریات ترجمه می‌پردازد. سپس به انواع ترجمه، بررسی تاریخچه نظریات ترجمه، و

برخی از معروف‌ترین نظریات ترجمه می‌رسد. پس‌از آن، نظریات ترجمه در مقام اجرا و کاربرد، بررسی و سختی‌های مختلف عمل ترجمه، و شرایط مترجم بیان می‌شود. پس‌از آن، به مباحث ترجمه در جهان عرب، مسئله ترجمه و آموزش زبان، تعریب و اصطلاح‌سازی، ویژگی‌های زبان عربی، توانایی‌های آن در ایجاد رابطه‌های بین‌فرهنگی، سختی‌های ترجمه از/ به این زبان و ترجمه قرآن کریم مطالب بخش پایانی کتاب به‌شمار می‌رود.

- بیان بسیاری از مطالب و مباحث مهم نظریات ترجمه در طول تاریخ: با وجود کمبودی که در مورد برخی مباحث نظری ترجمه به‌ویژه در دوره جدید در این کتاب احساس می‌شود، تعدادی از مهم‌ترین مباحث نظری ترجمه، مسائل، و مباحث مهمی به‌ویژه در دوره پیش از قرن بیستم بیان شده است که می‌توان آن را از مهم‌ترین نقطه‌های قوت کتاب به‌شمار آورد. مترجم این کتاب نیز در مقدمه مفصلی که در ابتدای کتاب آورده است، به نکات مهمی در باب اهمیت کتاب اشاره می‌کند: «مؤلف کتاب عملاً توانسته است بدون لطمه‌زدن به معنا اما با ایجاز انواع مختلف ترجمه، رویکردها، اشکال و نظریات قدیم و جدید ترجمه را شرح دهد» (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۷). در جدول شماره یک، مضامین کتاب کیتسو هم‌راه با مضامین کتاب *الترجمة و نظریاتها*، *مدخل إلى علم الترجمة* تألیف اِمبارو اورتادو آلبر و کتاب *نظریة الترجمة الحدیثة* نوشته محمد عنانی آمده است:

جدول ۱. مقایسه مطالب کتاب کیتسو با کتاب اِمبارو اورتادو آلبر و کتاب محمد عنانی

مطالب کتاب <i>دراسات فی نظریة الترجمة</i> (محمد کیتسو)	مطالب کتاب <i>الترجمة و نظریاتها</i> (اِمبارو اورتادو آلبر)	مطالب کتاب <i>نظریة الترجمة الحدیثة</i> (محمد عنانی)
تعریف‌های مختلف از ترجمه	تعریف‌های ترجمه	تعریف‌های مختلف از ترجمه
انواع ترجمه	انواع ترجمه	انواع ترجمه
روش در ترجمه	روش و استراتژی در ترجمه و تحلیل آن	_____
رابطه ترجمه، دانش، و مطالعات ترجمه با دیگر علوم	رابطه ترجمه، دانش، و مطالعات ترجمه با دیگر علوم	رابطه، ترجمه، دانش، و مطالعات ترجمه با دیگر علوم
بلاغت و متن ترجمه؛ دیدگاه‌های بلاغت عربی ... و کاربرد آن در ترجمه	_____	_____
امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه	امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه	امانت‌داری در ترجمه، نظریات مرتبط با امانت در ترجمه

مطالب کتاب درسات فی نظریة الترجمة (محمد کیتسو)	مطالب کتاب الترجمة و نظریاتها (امبارو اورتادو آلبیر)	مطالب کتاب نظریة الترجمة الحدیثة (محمد عنانی)
ترجمه و جامعه‌شناسی	ترجمه و جامعه‌شناسی	ترجمه و جامعه‌شناسی
پیدایش مطالعات ترجمه، نظرات هولمز، و ...	پیدایش مطالعات ترجمه، مسئله نام‌گذاری، نظرات هولمز، و ...	پیدایش مطالعات ترجمه، نظرات هولمز، و ...
بررسی تاریخی نظریات ترجمه: از ابتدا تا قرن بیستم و قرن بیستم شامل مباحث نقد ادبی جدید، فرهنگ، فلسفه، زبان‌شناسی متن نظریه هدف در ترجمه	بررسی تاریخی ترجمه: دوران قدیم، قرون وسطی تا قرن بیستم، نیمه اول و دوم قرن بیستم	بیان مختصر نظریه‌های ترجمه در طول تاریخ، معرفی مختصری از نظریه‌های ترجمه در دوره معاصر
مشکلات نظریه‌های ترجمه در عمل، خطاهای ترجمه‌ای: خطاهای مرتبط با زبان، سبک، و بافت و فرهنگ	مشکلات نظریه‌های ترجمه در عمل، خطاهای ترجمه‌ای: خطاهای مرتبط با زبان، سبک، و بافت و فرهنگ	بررسی، تقدیرال و کاربرد برخی از نظریه‌ها؛ ترجمه شعر و سختی‌های آن، فرهنگ و ترجمه
شروط و مهارت‌های ترجمه	صلاحیت ترجمه و اکتساب مهارت‌های ترجمه	مهارت‌های مترجم در ترجمه انواع مختلف متون
ترجمه‌پذیری و ترجمه‌ناپذیری	ترجمه‌پذیری و ترجمه‌ناپذیری	ترجمه‌پذیری و ترجمه‌ناپذیری
برخی نظریات برگزیده در ترجمه	_____	_____
ترجمه در جهان عرب، تعریف، و اصطلاح‌سازی	_____	_____
تعدیل در ترجمه	تعدیل در ترجمه و نظریه کفورد	تعدیل در ترجمه، کفورد، وینه، و داربلنه
ترجمه انواع متون؛ مانند متون ادبی و علمی	ترجمه‌های علمی	ترجمه انواع متون و مسائل مرتبط با آن
ویژگی‌های زبان عربی و ترجمه	_____	ترجمه از انگلیسی به عربی و تجارب عنانی در این زمینه
سختی‌های ترجمه شامل: سختی‌های مربوط به حروف الفبا، مربوط به فلسفه زبان، مربوط به زبان عربی، و ...	سختی‌های ترجمه و انواع آن	سختی‌های ترجمه و انواع آن
نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه	نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه	نقد و ارزیابی کیفیت ترجمه
نظریات ترجمه و ترجمه قرآن کریم و وجود برخی مسائل مشابه در ترجمه قرآن کریم به زبان‌های کروات و صرب	_____	_____
_____	ترجمه و آموزش زبان، آموزش ترجمه، روان‌شناسی و ترجمه، پساساختارگرایی، ترجمه و ایدئولوژی، ترجمه و فمینیسم، تحلیل گفتمان و ترجمه	تحلیل گفتمان و ترجمه
_____	_____	بررسی و نقد مثال‌های متعدد، براساس نظریه‌های طرح‌شده، همراه با بیان تجربه‌های مؤلف کتاب

براساس جدول ۱، از مقایسه مطالبی که در این کتاب‌ها ذکر شده است، می‌توان چنین استنباط کرد که کیتسو در کتاب خود مطالبی را ذکر کرده است که در دو کتاب دیگر وجود ندارد، شامل نظریات ترجمه و قرآن کریم و ترجمه قرآن به زبان‌های صرب و کروات، ترجمه در جهان عرب، تعریب و اصطلاح‌سازی در مطالعات ترجمه زبان عربی، علوم بلاغت عربی، و نظریه ترجمه. طبیعتاً عنانی و کیتسو به مسائل خاص زبان عربی در ترجمه اشاره کرده‌اند که آلبیر بدان اشاره نکرده و نیز عنانی کوشش کرده است تا در کنار طرح مباحث نظری این نظریات را در عمل برای ترجمه و ارزیابی کیفیت ترجمه به کار گیرد. از سوی دیگر، مباحثی نیز تنها در کتاب آلبیر مطرح شده است و در نوشته کیتسو و عنانی وجود ندارد: ترجمه و آموزش زبان، آموزش ترجمه، روان‌شناسی و ترجمه، پساساختارگرایی، و ترجمه و ایدئولوژی و فمینیسم.

- **بهره‌گیری از منابع فراوان (پیش از پانصد عنوان منبع):** از جمله نکات شایان توجه این اثر تعداد فراوان منابع مورد استفاده آن است که در کنار مطالب متنوع و استشهداد به زبان‌های مختلف که بدان اشاره خواهد شد نشان‌دهنده دانش فراوان و گسترده کیتسو در زمینه ترجمه و زبان‌شناسی است. با نگاهی به فهرست منابع کتاب می‌توان گفت که کیتسو در بخش منابع از بسیاری از منابع مهم و سرشناس مطالعات ترجمه استفاده کرده و در متن کتاب نیز ۳۴۸ پی‌نوشت ذکر کرده که غالب آن ارجاع به منابع مهم و دست‌اول است.

- **بیان شیوا و روان مطالب:** از جمله نکات مهمی که مترجم نیز در مقدمه خود بر آن تأکید کرده بیان شیوای کتاب است؛ با وجود نظری و سنگین بودن مباحث و نیز تکرار گاه بی‌کم‌وکاست برخی مطالب بدون این که مقصود از تکرار مشخص باشد. البته این مسئله باعث نشده است که متن خسته‌کننده باشد یا مطالب دیرفهم و ملال‌انگیز باشد:

سبک و سیاق روان و سلیس مؤلف و سادگی ساختار کتاب در بیان مطالب بدون استفاده از واژگان سنگین و بیگانه، اظهار فضل، و... برای تظاهر به سطح بالای کتاب؛ که همین نکته فهم موضوعات آن را راحت کرده است و بر همین اساس می‌توان آن را درعین حال کتابی هم مناسب دانشجویان و هم مناسب استادان قلمداد کرد (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۸).

- **اشاره به بسیاری از مطالب پراهمیت:** نگارنده در این کتاب مطالب مهم و جالب توجهی را آورده است و شاید نتوان آن را در غالب کتاب‌های نظریه ترجمه

موجود به‌ویژه با این شکل و سیاق یافت. مطالبی از این دست در کتاب فراوان است که در این مقام به برخی از مهم‌ترین این مطالب اشاره خواهد شد.

- نکات حائز اهمیت در مورد ترجمه عربی - بوسنیایی: زبان بوسنیایی: نگارنده در چند جای این اثر به کمبودهای مطالعات ترجمه در بوسنی و هرزگوین اشاره می‌کند:

باتوجه به این که در بوسنی و هرزگوین پژوهش‌هایی در مورد ترجمه در سطحی [انجام گرفته] که بتواند مستقیماً جریان‌های دنیای توسعه‌یافته و قدرت‌های اقتصادی را رصد کند، از طریق مفاهیم این کتاب قصد داریم اطلاعاتی عمومی در مورد کیفیت و رویکردهای دانش ترجمه را بیان کنیم (کیتسو ۲۰۱۴: ۴۱).

باوجود چنین کمبودی که نگارنده در پی جبران قسمتی از آن است؛ به نکات حائز اهمیتی در مورد ترجمه در منطقه مورد نظر اشاره می‌کند؛ از جمله ارتباط مستحکم فرهنگ اسلاوها با عمل ترجمه و اهمیت ترجمه در این منطقه:

... به‌طور عمومی سرآغاز فرهنگ اسلاوی را می‌توان مستقیماً با ترجمه مرتبط دانست و در دوره‌های بعدی نیز ترجمه نقش بسیار مهمی در تشکیل ادبیات اسلاوی جنوبی داشت. در دوران جدید نیز ترجمه متون علمی و فنی اصلی باعث رشد جریان‌های قدرت‌مندی در دانش و فناوری شد... باتوجه به کمبود منابع تخصصی ترجمه، در بوسنی و هرزگوین، سخن از مشکلاتی که ممکن است پژوهش‌گران زبان و نظریه‌پردازان ادبیات و ترجمه با آن مواجه شوند امر موجه و معقولی به نظر می‌رسد و... غالباً نویسندگان بلغراد در مسائل ترجمه... پژوهش کرده‌اند... اما تا آن‌جا که ما اطلاع داریم، در بوسنی و هرزگوین پژوهش‌گران بومی در این زمینه اثری نگاشته‌اند (همان: ۱۰۹).

وی هم‌چنین در مورد آثار ترجمه‌ای در بوسنی بر آن است که غالباً ترجمه متون فقهی و شرعی قدیمی بازار ترجمه را به خود اختصاص داده‌اند و ترجمه‌های ادبی و... به‌ویژه در دوران معاصر نقش پررنگی را در بازار ترجمه در این کشور ندارد (همان: ۲۲۷).

- تعریف مترجم: از دیگر مطالب شایان توجه در این اثر توجه نویسنده به تعریف شخص مترجم است که گاه، در کتاب‌های نظریه ترجمه، توجه چندانی بدان نمی‌شود. از نظر کیتسو، مترجم شخصی است که در هنگام عدم توانایی

ارتباط بین طرفین یک پیام، به علت عدم آگاهی مخاطب از زبان پیام، این مشکل را مرتفع می‌سازد و بر این اساس مترجم را به گونه‌ای مؤلف دوم می‌داند:

هنگامی که یکی از مشارکت‌کنندگان در جریان تبادل با زبان آشنا نباشد، مترجمی که زبان فرستنده و گیرنده را می‌داند در برقراری این ارتباط کمک می‌کند... بنابراین باید دانست که مترجم به یک معنای مشخص خود مؤلف است؛ چون کارش شکل دادن به مفاهیمی مشخص برای مخاطب است (کیتسو ۲۰۱۴: ۴۹).

پس از این تعریف اولیه که در آن مترجم نوعی مؤلف فرض شد مترجم با مؤلف اصلی مقایسه می‌شود و محدودیت‌های مترجم در برابر آزادی‌ها و اختیارات مؤلف قرار می‌گیرد (بنگرید به همان: ۴۹-۵۰).

بررسی دقیق و موشکافانه مب‌بحث امانت‌داری در ترجمه: بحث امانت‌داری یا وفاداری در ترجمه از جمله مباحث بسیار کلیدی و درعین حال جنجالی در نظریات و مطالعات ترجمه است و در تاریخ ترجمه می‌توان سخنان بسیاری را در مورد امانت‌داری و وفاداری ترجمه یا ترجمه امانت‌دار یا وفادار دید. در این میان، اختلافات بسیار میان نظریه‌پردازان هم جلب توجه می‌کند؛ برای نمونه در تاریخ ترجمه غرب کلیسا ترجمه وفادار را ترجمه‌ای لفظی می‌دانست و دورشدن از متن مبدأ، که غالباً متن مقدس بود، به منزله انحراف از هنجار به‌شمار می‌رفت. ازسوی دیگر، جروم، سیسرون، و دیگران تعریفی بارزتر از امانت‌داری داشتند و گرچه ترجمه را به دو نوع امین و غیرامین تقسیم می‌کردند، به نوعی تلاش داشتند تا برخی ترجمه‌های آزاد هم به اردوگاه وفاداری آورده شوند (بیکر و سالدینا ۱۳۹۶: ۱۸۷-۱۸۶).

ازسوی دیگر، برخی دراصل مفهوم امانت‌داری را در تعاریف ترجمه زائد پنداشته و این واژه را قاتل خلاقیت مترجمان به‌شمار آورده‌اند و بر همین اساس، خواهان تعریفی نو از مفهوم امانت‌داری در ترجمه‌اند:

... به‌گمان این قلم، بیش‌ترین زمینه را در درک غلط از ترجمه و در نتیجه تولید ترجمه‌های سست همین واژه "وفاداری" موجب می‌شود؛ چون فراخور هنر چشم‌اندازی باز نمی‌کند که مترجم با حسی از آزادگی بتواند "اسماء حسنا" کلام را در پیش متن خود دریابد... (حدادی ۱۳۹۵: ۲۷).

باین‌وصف و باتوجه‌به همین اهمیت مسئله امانت در ترجمه، کیتسو در نوشته خود به تفصیل از امانت در ترجمه سخن می‌گوید. از نظر او، مسئله امانت در ترجمه از مهم‌ترین مسائلی است که باید در نظریات ترجمه مدنظر قرار گیرد:

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۳

رابطه ترجمه و متن اصلی به مثابه رابطه هنر و واقعیت نیست؛ ترجمه تنها تقلید و قالب‌بندی متن اصلی به‌شمار نمی‌رود، بلکه بازسازی متن با موادی دیگر است و این بازسازی با مواد دیگر آن واحد حقیقی را با آن شکل و مضمون متن اصلی دیگر محقق نمی‌کند؛ بلکه تنها به خواننده برداشتی ظاهری را از آن واحد موردنظر می‌دهد. در ترجمه، حفظ شکل اصلی امکان‌پذیر نیست؛ بلکه تلاش می‌شود تا به شکل تقریبی همان تأثیر و ارزش متن اصلی در ذهن مخاطب ایجاد شود؛ لذا یکی از مهم‌ترین وظایف نظریه ترجمه تعریف ترجمه با مدنظر قراردادن مشکل امانت‌داری و بازسازی متن اصلی است (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۵۶؛ هم‌چنین بنگرید به همان: ۷۹-۹۰، ۱۵۵-۱۶۹).

ارائه مباحث مهم اما مهجوری مانند رابطه بلاغت با ترجمه و امانت‌داری مترجم (همان: ۷۹-۸۶).

تفاوت نظریه‌های ترجمه شرق و غرب (همان: ۹۲-۹۳).

معرفی چند نظریه و فرضیه خوب از دید نگارنده به‌عنوان مترجم و پژوهش‌گران ترجمه (همان: ۱۶۹-۱۷۷).

معرفی و نقد منابع معتبر درمورد مباحث اصلی (برای مثال بنگرید به هان: ۱۶۱-۱۶۳). اشاره به نکاتی مهم درمورد زبان عربی، روند اصطلاح‌سازی، تعریب، وضعیت زبان عربی فصیح، ترجمه‌های قرآن، وضعیت ترجمه عربی در زبان بوسنیایی، ترجمه قرآن در این زبان، در فصل چهارم.

نکات فوق تعدادی از مباحث مهم و ارزش‌مند کتاب به‌شمار می‌رود و باتوجه به آنچه پیش‌تر درمورد اهمیت کتاب، نویسنده، و رویکرد او گفته شد، می‌توان مباحث مهم دیگری را نیز در این کتاب یافت که بیان آن در این مقال نمی‌گنجد.

۲.۲.۶ انتقادات

باوجود نقطه‌های قوت و مباحث ارزش‌مندی که درمورد کتاب اشاره شد، طبیعتاً این کتاب کمبودهایی نیز دارد؛ گرچه کمبودهای اساسی به‌شمار نمی‌رود. بر همین اساس، مهم‌ترین انتقادات وارده به مضامین این نوشته را می‌توان بدین‌گونه خلاصه کرد:

- کم‌رنگ‌بودن حضور خود نگارنده در مباحث نظری: کیتسو در این نوشته غالباً به نقل سخنان و نظریات دیگران بسنده کرده و کم‌تر به نقد این نظریات و دیدگاه‌ها پرداخته و اگرچه در مواردی به نقد نظریات دیگران نیز پرداخته است، این نقد روش

غالب نوشته به‌شمار نمی‌رود؛ برای نمونه در شرح نظرات کاترینا رایس (کیتسو ۲۰۱۴: ۱۲۶-۱۲۹) یا شرح تقسیم‌بندی معروف یاکوبسن از انواع ترجمه (همان: ۶۰) به جرح و نقد این نظرات نشسته است.

- **تکرار برخی مباحث و مطالب:** از انتقادات دیگری که به این کتاب می‌توان وارد دانست، تکرار گاه بیش از اندازه برخی مطالب است، برای مثال تکرار مبحث پیدایش ترجمه، قدمت آن، و تقدم ترجمه شفاهی بر کتبی (بنگرید به همان: ۳۴، ۴۳، ۵۱، ۵۳، ۹۸)؛ تکرار مبحث کم‌اهمیت جلوه‌دادن ترجمه و قراردادن آن در رتبه دوم اهمیت و اعتبار (بنگرید به همان: ۳۵، ۴۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷)؛ تکرار مقایسه مفصل مترجم و مؤلف یعنی اختیارات و آزادی‌های نویسندگان در برابر محدودیت‌های مترجمان (بنگرید به همان: ۴۸-۵۰، ۱۷۱-۱۷۳).

- **عدم اشاره به برخی مباحث مهم در نظریات ترجمه:** نگارنده تنها در دو جا از ترجمه ماشینی نام می‌برد: یک بار در تقسیم‌بندی انواع ترجمه که در آن تقسیم‌بندی نیز عدم دقت و توجه به این نوع ترجمه مشهود است؛ زیرا اصلاً مطرح نمی‌شود که آیا امروز دیگر می‌توان به‌یقین گفت که ترجمه ماشینی تنها یک نوع کتبی دارد؟ (بنگرید به همان: ۵۴). هم‌چنین در چند سطر کوتاه یک بار دیگر به ترجمه ماشینی آن هم تنها در مسئله نرم‌افزارهای فرهنگ لغت اشاره می‌کند (بنگرید به همان: ۶۷). در این نوشته هم‌چنین به مباحث مهمی مانند روان‌شناسی و ترجمه، ارزیابی کیفیت ترجمه، مدل بسیار مهم جولیان هاوس (برای اطلاعات بیش‌تر درمورد روش ارزیابی کیفیت جولیان هاوس، بنگرید به خانجان ۱۳۹۴)، نظریات و مسائل مرتبط با آموزش ترجمه، و تحلیل گفتمان در نظریات ترجمه باسل حاتم و رقیه حسن اشاره‌ای نشده است.

- **بی‌توجهی به نظریه ترجمه در فصل چهارم:** فصل چهارم کتاب با وجود مباحث ارزش‌مند و نکات آموزنده‌ای که برای پژوهش‌گران در بر دارد، غالباً از نظریه، یعنی عنوان کتاب و حتی تاریخچه ترجمه، دور می‌شود و به مباحثی دور از موضوع کتاب می‌پردازد. مباحثی هم‌چون تاریخچه زبان عربی، واسطه‌گری فرهنگی عرب، تحولات زبان عربی، وضعیت زبان عربی فصیح، مقابله با مسئله زبان انگلیسی در آموزش و....

عدم تقسیم مباحث به‌شکل درس‌به‌درس و نداشتن رویکرد آموزشی.

- **نداشتن تمرین:** از ویژگی‌های بارز و مهم کتاب‌های آموزشی داشتن تمرین است؛ اگر بخواهیم کتاب را به‌عنوان یک منبع آموزشی برای دروس دانشگاهی رشته مترجمی زبان عربی در نظر بگیریم، از دیگر مسائلی که می‌توان از کتاب خرده گرفت نداشتن تمرین است.

- **نداشتن موضوعات و منابع پیش‌نهادی در پایان هر بخش:** یکی دیگر از ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی تلاش برای ایجاد فضای مشارکتی و خلاقانه است که از مهم‌ترین راه‌کارهای خلق چنین فضایی می‌توان به داشتن تمرین در کتاب‌های سرفصل آموزشی اشاره کرد^۲ و با توجه به اهمیت مشارکت آموزندگان در روند تدریس، نداشتن تمرین، و موضوعات منابع را می‌توان از نکاتی دانست که کتاب کیتسو را از روش آموزشی دور کرده است؛ البته گفتنی است که هدف کیتسو از ابتدا چنین کتابی نبوده است، اما اگر بخواهیم کتاب او را به‌عنوان منبع برای سرفصل آموزشی در درس‌های مرتبط با نظریات ترجمه بررسی کنیم، چنین نقدی بر آن وارد خواهد بود.

پیرنجم‌الدینی و همکاران در مقاله‌ای به نقد روش‌های آموزشی ترجمه در دانشگاه‌ها پرداخته‌اند و در این میان به‌صورت ویژه بر نبود فضای مشارکتی و خلاقانه که به تقویت توانایی‌ها و مهارت‌های دانشجویان منجر شود تأکید کرده‌اند و به‌نقل از دیوئی (Dewey)، محیط آموزشی را محیطی تعریف می‌کنند که در آن حضور فعال آموزندگان تشویق و تقویت شود.

۷. نتیجه‌گیری

براساس آنچه گفته شد به کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربیة* (پژوهش‌هایی در نظریه ترجمه با تکیه بر تجارب مؤلف در زبان عربی)، اثر محمد کیتسو، در کنار ویژگی‌های ارزش‌مند انتقاداتی نیز وارد است.

مهم‌ترین نقطه‌های قوت کتاب عبارت‌اند از:

بسیاری از منابع نظریات ترجمه بر محور زبان‌های اروپای غربی به‌ویژه انگلیسی، فرانسوی، و آلمانی نگاشته شده یا ترجمه منابعی از همین زبان‌هاست، اما در کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربیة*، برخلاف بسیاری از منابع دیگر، محوریت این زبان‌ها و درمجموع اروپامحوری در طرح مباحث و نظریات بیان شده کم‌رنگ‌تر است. در فصل چهارم کتاب دیدگاهی نو به نظریه ترجمه طرح شده و از مشکل دیگر غالب منابع

مشابه یعنی طرح همان مباحث کتاب‌های نظریات ترجمه انگلیسی، فرانسوی، و آلمانی نیز تاحدودی دور شده است. همچنین، توجه مسائل ترجمه از زبان صرب و کروات به عربی و بالعکس و ترجمه قرآن کریم به این زبان‌ها از دیگر ابعاد ارزش‌مند نوشته کیتسو است. علاوه بر این، می‌توان به نظم منطقی مطالب، اشاره به مسائل مهم ترجمه از دیدگاه مترجم زبان عربی، بهره‌گیری منابع فراوان و طرح غالب مطالب و مباحث پراهمیت در نظریات ترجمه به‌عنوان دیگر نقاط قوت این منبع اشاره کرد.

از سوی دیگر، مهم‌ترین انتقادات وارده به کتاب را می‌توان بدین شرح دانست:

در مواردی، به‌ویژه در فصل اول کتاب، نقش نویسنده کم‌رنگ بوده و بیش‌تر به نقل نظریات دیگران بدون نقد یا ذکر مثال اکتفا شده است. در چند مورد، مطالبی عیناً یا با کم‌ترین تغییر تکرار شده است و مقصود از این تکرار نیز مشخص نیست. علاوه بر این، عدم اشاره به مباحثی مهم در مطالعات و نظریات ترجمه در مقایسه با کتاب‌های دیگر در نظریات ترجمه به زبان عربی به‌ویژه کتاب *الترجمة و نظریاتها و نظریة الترجمة الحدیثة* که با نوشته کیتسو مقایسه شد، از دیگر انتقادات وارد بر کتاب است که از این نقص‌ها می‌توان به مواردی از این قبیل اشاره کرد: اشاره نکردن به نظریه‌های مرتبط با آموزش ترجمه، ترجمه ماشینی، الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه هاوس، نظریه تحلیل گفتمان باسل حاتم و رقیه حسن؛ همچنین در زمینه بررسی کتاب و مطابقت آن با سرفصل‌های آموزشی نداشتن رویکرد آموزشی با عدم تقسیم کتاب به درس‌های مختلف، نداشتن تمرین و موضوعات و منابع پیش‌نهادی از مباحثی است که باید بدان اشاره کرد، هرچند این نقصیه در ذات کتاب نیست و نگارنده آن شاید چنین هدفی را از نگارش کتاب نداشته است.

با وجود آنچه گفته شد، کتاب *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربیة* با توجه به اهداف درس نظریات ترجمه در دوره کارشناسی ارشد مترجمی عربی می‌تواند به‌عنوان منبع کمکی به‌کار گرفته شود تا، علاوه بر طرح غالب نظریات اصلی ترجمه، مباحث از زاویه دید یک مترجم باتجربه عربی بیان و شرح داده شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. Sarajevo، پایتخت کشور بوسنی و هرزگوین.
۲. برای اطلاعات بیش‌تر در این مورد بنگرید به پرورش و دیگران (۱۳۹۵) که در مقاله‌ای به نقد و بررسی منابع درسی دانشگاهی پرداخته‌اند.

بررسی و تحلیل کتاب دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء ... (سیداسماعیل قاسمی موسوی) ۳۴۷

کتاب‌نامه

- اورتادو آلبیر، إمارو (۲۰۰۷)، *الترجمة و نظریاتہا مدخل إلى علم الترجمة*، ترجمة علی ابراهیم المنوفی، القاهرة: المركز القومي للترجمة.
- بیکر، مونا و گابریلا سالدینا (۱۳۹۶)، *دائرة المعارف مطالعات ترجمه*، ترجمة حمید کاشانیان، تهران: فرهنگ نشر نو.
- پرورش، شهرزاد، حسین پیرنجم‌الدینی، و اکبر حسابی (۱۳۹۵)، «لزوم به‌سازی روش‌های تدریس دروس ترجمه عملی: طرحی برای تدریس ترجمه ادبی»، *دوفصل‌نامه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، دوره ۲۰، ش ۳۹.
- حدادی، محمود (۱۳۹۵)، «از وفاداری به امانت‌داری»، *فصل‌نامه مترجم*، س ۲۵، ش ۶۰.
- حقانی، نادر (۱۳۸۶)، *نظرها و نظریه‌های ترجمه*، تهران: امیرکبیر.
- خانجان، علیرضا (۱۳۹۴)، «الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس از گذشته تا به امروز»، *فصل‌نامه مترجم*، س ۲۴، ش ۵۷.
- صلح‌جو، علی (۱۳۹۴)، *از گوشه و کنار ترجمه*، تهران: نشر مرکز.
- عنانی، محمد (۲۰۰۳)، *نظریة الترجمة الحديثة مدخل إلى مبحث دراسات الترجمة*، القاهرة: الشركة المصرية العالمية للنشر - لونجمان.
- کیتسو، محمد (۲۰۱۴)، *دراسات فی نظریة الترجمة فی ضوء الخبرات باللغة العربية*، ترجمة و تقديم جمال‌الدین سید محمد، القاهرة: المركز القومي للترجمة.

